a fejlődés menete **komin* > **këmin* > **këmën* > *kémën* > *kémén* > *kémény* volt, hanem ott, ahol a fejlődés menete **komin* > **kamën* > *kemën* volt. Még pedig akkor keletkezett *-ca, -ce* kicsinyítő képzővel e *kemën*-ből, mikor a szobákat a nagyterjedelmű s elől nyitott kandalló-szerű fűtőkészülék helyett ennél kisebb és teljesen zárt, tehát gazdaságosabb készülékkel kezdték fűteni. Az ilyen újfajta kisebb *kemën*-t őseink egészen logikusan *kemëncé*-nek nevezték el. De mivel az egykori *kemën* helyett idővel e szónak *kémény* alakváltozata vált közhasználatúvá a köznyelvben, s mivel ez a *kémény* hangalakú szó ezenfelül ma már nem szobabeli fűtőkészüléket, hanem füstelvezetés céljára szolgáló épületrészt jelent, azért mai nyelvérzékünknek természetesen már semmi tudomása sincsen a *kémény* és *kemënce* szavak etimológiai kapcsolatáról.

Horger Antal és Cs. Sebestyén Károly.

Szolnok.

A pozitívista történettudomány sok olyast hirdetett Anonymusról, ami művének, színesen, írói rátermettséggel megírt Gestájának történeti szempontból való megbízhatatlanságát, értéktelenségét volt hivatva bizonyítani. Az érvek súlypontja Anonymus névmagyarázatain nyugodott. Kisütötték, hogy „Anonymus helynévmagyarázatait a tudomány komolyan nem veheti, mert [Anonymus] a nyelvészethez nem ért s egy hangot sem tud szlávul, noha az általa magyarázott helynevek majdnem mind szlávok" (l. Századok XXVII, 318). Ezen főérv alapján aztán ráolvasták a szentenciát, hogy műve történeti szempontból értéktelen, mert hiszen névmagyarázatok alapján „tudálékosan kombinál" (l. Szolnok-Doboka vm. monogr. I, 228), sőt tudatosan ferdít is. Ezért aztán megkapta a csaló címet is.

Az alábbiakban egy példát mutatok arra, hogy azzal a módszerrel, amelyet a pozitívista történettudomány Anonymusnak tulajdonít, maga ez a tudomány csinált történetet. Ez a példa a *Szolnok* név eredetének megállapítására és a hozzákombinált történeti háttérre vonatkozik.

*

A Tisza jobb partján, ott, ahol a Zagyva ömlik a Tiszába, fekszik *Szolnok* városa. Területe a honfoglalás idején Salán birodalmához tartozhatott, vagy esetleg Mén-Marót országának legnyugatibb pontja volt. Erről a *Szolnok*ról Pauler, A m. n. tört. I[2], 55, 405 azt tanítja, hogy már Szent István király idejében hasonló nevű megye központja volt.

Volt Erdélyben is először egy, később két egymás mellett

fekvő *Szolnok* megye,[1] melynek neve a mai Szolnok-Doboka megye nevében tovább él. Ez a megye (illetőleg később: megyék) PAULER szerint a XII. sz.-ban keletkezett, s magában foglalta a Szatmár és Doboka megyék közt elterülő földet.[2] Hogy a XI. sz.-ban, illetőleg addig, míg az erdélyi *Szolnok* megye megalakult, e terület hova tartozott vagy hova számított, azt nem tudjuk. Lehetséges talán, hogy Dobokához.[3]

Gondolom, SAFÁRIK volt az első, aki 1837-ben megjelent Slowanské starožitnosti c. művében azt állította, hogy a tiszamenti *Szolnok* megyének a neve honfoglalás előtti szláv név, s maga a megye hasonló szláv nevű megyének a folytatása (i. m. 607. l.). Hogy a magy. *Szolnok*nak szláv alakja hogyan hangzott, s mely szláv szóval hozható kapcsolatba, azt SAFÁRIK nem említi.

Annál világosabban beszélnek a későbbi kutatók, akik e névvel foglalkoztak.

HUNFALVY PÁL Magyarország ethnographiája. Budapest, 1876 c. művében azt mondja, hogy *Szolnok* neve szlávul *Solník* volt, s ez azt jelenti, aki sóval bánik: sótiszt. „Valamint a tordai só a Maroson — folytatja a szerző —, úgy az Erdélynek éjszaki hegyeiben található só a Szamoson és Tiszán jött Magyarországba. S a *Szolnok* megmondja nekünk, hogy honnan és hová jött, (Erdélyben) *Belső-* és *Közép-Szolnok* megyébül *Külső-Szolnok*ra (Magyarországban). E három megye- és városnév tehát azt hirdeti nekünk, hogy a magyarok első idejében szlávok laktak ott és itt, s a tutajokon való só-szállítást is szlávok teszik vala, mit most oláhok tesznek" (444. l.).

Később HUNFALVY *Szolnok* nevének eredetéről kissé másképp vélekedett. Szláv eredetű névnek tartotta azután is, azonban olyan szlávnak, amely a honfoglalás után keletkezett. Szláv nevét most *Solník* hangalakúnak tartotta, jelentése azonban szerinte ekkor nem 'aki sóval bánik, sótiszt', hanem 'sórakodó hely (emporium salis)'[4] volt, és pedig azért 'sórakodó hely', mert Erdély északi területének sója a Szamoson és a Tiszán jött le Szolnokig. E 'sórakodó hely'-ről vitetett aztán a só a szomszéd megyékbe. Idővel másutt is alakultak 'sórakodó hely'-ek, 'solník-ok', azért több *Szolnok* nevű hely keletkezett, így Szabolcs-, Abaúj- és Moson megyékben.[5]

'Sólerakat, sókikötő': így értelmezi a tiszaparti *Szolnok* nevét TAGÁNYI KÁROLY is. Szerinte „a deési sóbányák műve-

[1] E megyék *Belső-*, *Közép-*, *Külső-Szolnok* neveire l. PESTY FR., Az eltünt vármegyék I, 84 s köv. l., CSÁNKI I, 545, 665, PAULER, A m. n. tört. I² 482.

[2] PAULER i. m. I², 251, 482.

[3] PAULER i. m. I², 55: „Doboka megyén keresztül vezetett a Meszes útja, melyről az ember leszállva a síkságra, a nagy Bihar vármegyébe ért".

[4] A latin értelmezés tőlem való.

[5] HUNFALVY PÁL, Magyar folyó- és helynevek: EPhK. IV (1880., 595, 596.

lése talán már a rómaiak alatt kezdődött. . . . De bármint legyen is, annyi bizonyos, hogy a magyarok bejövetele előtt már régen az avar-szláv korban művelés alatt kellett állaniok. Döntő bizonyítékunk erre nézve nem más, mint magának a deési sókereskedés természetes végpontjának, *Szolnok* városának a neve. E nevet még a magyarok előtt itt lakó szlávok adták neki, mert ó-szláv nyelven *sóhelyet* (*szol* = só + a helynévképző *nyik*, mint a magyarban az *-os, ös* vagy az *ad, ed* stb.) jelent. Mivel pedig itt sóbányászatról soha szó sem lehetett, azt egyes egyedül csakis *sólerakó* helynek, azaz *sókikötő*nek érthették. És csakugyan Szolnokot forrásaink ős időktől fogva sókamarahelynek ismerik. Minden tavasszal a Szamos vizén Szatmáron át Tokajig, onnan meg a Tiszán le Poroszlón át *Szolnokig* szállították a király sóját a deési czellerek azaz sóhajósok. . . ." (Szolnok-Doboka vm. monographiája I [1901], 231—232). Hasonlóan szól Tagányi MNy. XX [1924], 138: „*Szolnok* mint az erdélyi sóforgalom legrégibb vizi központja, kétségtelenül *sóraktárai*tól[1] kapta nevét".

A külföldi tudósok is meg vannak győződve arról, hogy a tiszamenti *Szolnok* város és az erdélyi *Szolnok* megye neve szláv eredetű, s a magyarok e neveket az itt talált szlávoktól vették. De nem minden külföldi tudós jelöli meg azt a szláv nyelvi köznevet, amelyből a szlávnak vélt *Szolnok* származnék.[2] S akik megjelölik, azok is a szláv név értelmezésében eltérnek egymástól. Kočubinskij orosz tudós pl. azt mondja, hogy az erdélyi *Szolnok* a szláv *solьnikъ* köznévből való, amely a. m. 'město dobyči soli, soljanaja rozsyp', fodina salis',[3] ezzel szemben Chaloupecký Vencel, aki tudomásom szerint e kérdésről legutoljára írt, műve egyik helyén azt mondja, hogy *Szolnok*, szlávul egykor *Solník* a szláv *solník* 'allator salis, sószállító' köznévből ered, műve másik helyén meg azt bizonyítgatja hogy a szláv *solník* 'solný přístav, sólerakó hely, sókikötő' köznévből való helynév. Ő is, miként Hunfalvy Pál, az összes hazai *Szolnok* helyeket a 'só'-val hozza kapcsolatba.[4]

A kifejtett elmélet, hogy a tiszamenti *Szolnok* városnak, úgyszintén az erdélyi *Szolnok* megyének a neve egy szláv nyelvi *Solník* vagy *Solnik* mása, s hogy e név a honfoglalás előtti, esetleg a honfoglalás ideje körüli szláv sószállítással

[1] Én emeltem ki.

[2] Így nem jelöli Roesler, Romänische Studien 204, s nem jelöli Niederle, Slov. starož. Původ a počátky slov. jižních 449 jegyzet.

[3] Kočubinskij, O ruskomъ plemeni vъ Dunajskomъ Zaleše. Moskva 1881:15.

[4] Sborník filosofické fakulty university Komenského v Bratislavě. Ročn. III. číslo 30. (4.): Prof. Dr. Václav Chaloupecký, Dvě studie k dějinám Podkarpatska. I. Sůl z Bulharska (892). II. Kdy bylo Horní Potisí připojeno k Uhrám. V Bratislavě 1925. 7. és 11. lapon. — Az 'allatores salis' magyar fordítására l. Paulínyi Oszkár, A sóregále kialakulása Magyarországon. Századok LVIII. évf. 635. l.

vagy sókereskedelemmel, mindenesetre azonban a 'só' jelentésű szláv *sol*ъ-ból alkotott *sol*ъ*nik*ъ szóval összefügg, nagyon mélyen van mind a hazai, mind pedig a külföldi tudományba begyökerezve. Pedig ez az elmélet tisztán a meglevő XI. és XII. sz.-i történeti emlékek alapján is valószínűtlen, szláv és magyar nyelvtörténeti szempontból meg lehetetlen.

A történeti emlékek arról tanuskodnak, hogy a só Magyarországba a XI. és a XII. sz.-ban, sőt a IX. sz. második felében és a X. sz.-ban is kizárólag Erdélyből került.[1] A XI. és a XII. sz.-ban kétféle erdélyi só volt. Az egyik a tordai (vö. a Vita S. Gerardi 10. c. és az 1075. évi garamszentbenedeki okl. adatát), a másik a kolozs-dobokai (vö. Doboka m.: Székakna, Kolozs m.: Kolozsakna, PAULER, A m. n. tört. I², 337, 508). Az adatokból az látszik, hogy a tordai só a régibb, s a tordai bánya lehetett mívelés alatt a IX. sz. végén, közvetlenül a honfoglalás előtt is.[2] A tordai sót a Maroson, tehát vízen szállították, a kolozs-dobokait pedig a meszesi kapun keresztül szekéren. Az erdélyi sónak a bányatelepeken kívül is voltak lerakatai, még pedig az országhatárokon, így Zala m.-ben, Vasváron, Pozsonyban, Sopronban s azonfelül a tordai sóból Aradon és főleg Szegeden, a kolozs-dobokaiból pedig Bihar megyében Szalacson.[3]

Sehol a XI. és a XII. sz.-i emlékekben a tiszamenti *Szolnok* nem szerepel, s nincs róla szó azon egyházak jegyzékében sem, amelyek az 1233. évi beregi egyezmény szerint sójárandóságukkal bizonyos feltételek mellett szabadon kereskedhettek.[4]

Az erdélyi szolnoki sóra, melynek központja Désakna és s volt, első adatunk 1214-ből van.[5] Dés és a tőle nem messze fekvő Désakna Szolnok megyében van, s e megyéről föntebb említettem, hogy a XII. sz.-ban keletkezett. Lehetséges, sőt valószínű, hogy Désaknán már a XII. sz. végén is bányászták a sót;[6] de hogy itt a X. és a XI. sz.-ban, vagy

[1] PAULER, A m. nemz. tört. I², 337, 508. — Azt, amit a sóról mondok, részint egykorú adatok, részint pedig PAULER i. h. és PAULINYI OSZKÁR kitűnő dolgozata (A sóregále kialakulása Magyarországon. Századok LVIII [1924], 627—647) alapján mondom.

[2] Vö. Annales Fuld. 892. év. — PAULER, A m. nemz. tört. Szent Istvánig 147.

[3] Vita S. Gerardi 10: ENDLICHER, Mon. Arp. 214. — 1165. évi okl.: per portam *Meches* ZichyOkm. I, 2. — 1183. évi okl.: *Orodini* . . . . . in *Sigeddin* SZENTPÉTERY, Regesta 136. — 1217. évi okl.. *Zegedin* SZENTPÉTERY, Regesta 324. — 1217/18: „de proventibus salium suorum in *Solech*" ÁrpUj Okm. I, 156. — 1222. évi okl. [Aranybulla]: Sales in medio Regni non teneantur, nisi tantum in *Zoloch* et in *Szegerd* et in Confinijs KNAUZ, Mon. Strig. I, 235. — 1233. évi beregi egyezmény: in *Zegedyn* KNAUZ i. m. I, 293. — *Szalacs* egykor Közép-Szolnok m.-hez is tartozott CSÁNKI I, 599.

[4] KNAUZ i. m. I, 294.

[5] PAULER, A m. nemz. tört. I², 508. — Szolnok-Doboka vm. monographiája III, 6 Dés városánál.

[6] PAULER i. m. I², 337.

akárcsak a XII. sz. első felében is lett volna sóbányászat, arra semmi féle adatunk sincs. A désaknai, tehát szolnoki sót a király révébe, amely a Szamos mellett feküdt („in portu Regio iuxta fluuium Zomus") kellett szállítani[1], s innen vitték el részint vízen, részint szárazon eladásra.[2] Aránylag késői időből, a XV. sz.-ból van arra is adatunk, hogy ezt a szolnoki sót a Szamoson és a Tiszán Szatmárra, Tokajra, Poroszlóra és Szolnokra is szállították.[3] Minthogy azonban Désaknán a sóbányászat a XII. sz. második felénél nem régibb, s így innen sót hamarabb nem is szállíthattak, másrészt a tiszamenti *Szolnok* nevére adataink már a XI. sz. második feléből vannak (l. alább), kétségtelen, hogy a désaknai sószállítással *Szolnok* neve össze nem függhet.

A tiszaparti *Szolnok* a XI. és a XII. sz.-ban sókamarahely sem lehetett, amint ezt TAGÁNYI állítja; nem lehetett pedig azért, mert a kir. sókamarahelyek a XII. sz. után keletkeztek.[4]

A XI—XII. sz.-i történeti emlékek tehát nem támogatják azt az elméletet, mely szerint *Szolnok* „ősidőktől fogva" 'sólerakati hely, sókikötő' lett volna. Ez az elmélet különben szerzői szerint is tisztán azon épült fel, hogy *Szolnok* neve egy szláv nyelvi *Solnik* ⌣ *Solník* átvétele, ez a név pedig egy szláv *solьnikъ* 'sólerakat, sókikötő' (esetleg 'sótiszt', 'sószállító') jelentésű köznév mása. Ezt a nyelvi magyarázatot azonban hirdetői megdönthetetlennek tartották. Ám ez a magyarázat szláv nyelvi és magyar nyelvtörténeti szempontból képtelenség. Szláv nyelvi szempontból azért, mert sehol a szlávok lakta területen nincsen *Solьnikъ* nevű hely,[5] pedig ott a szláv *solь* 'só' köznévből, illetőleg származékaiból sok helynév alakult,

vö. ó-szerb *Solь* DAN. Rječ., MIKL. Denkschr. XXIII, 236[6] a mai Tuzla Boszniában, ahol egyedül van a Balkánon kősó; mai neve< oszm. tör. *tuzla* 'die saline' < tör. *tuz* 'só' RADL. III, 1506 | lengy. *Sol*, Galicia | kisor. *Solь*, Oroszország, *Stara Solь*, Galícia | cseh *Solany*, *Solec*, *Solček* SEDLÁČEK, Místopisný slov. hist. | lengy. *Solca*, Galícia | cseh *Solenice* | szerb *Solilo* DAN. Rječ. (vö. ó-szerb

[1] ÁrpUjOkm. XI, 286 : 1236. évi okl.; ugyanaz ÁrpUjOkm. VIII, 10 : 1261. évi okl.

[2] ÁrpUjOkm. VIII, 10, XI, 286.

[3] Szolnok-Doboka vm. monographiája III, 12.

[4] PAULÍNYI OSZKÁR: Századok LVIII, 636.

[5] Van Zemplén m.-ben egy kisor. lakosságú község, melynek magyar neve *Szálnyik* (LIPSZKY, Rep., írva *Szálnik*-nak is CZAMBEL, Reč 587, NIEDERLE, Národ. mapa; alakv. *Szalnyik* Lexicon 1772.), tót neve pedig *Salňik* CZAMBEL, Reč 587 (írva LIPSZKY, Rep.-ban *Sálnjk*-nak is, Lexicon 1772.-ben *Salnik*-nak). Ennek a kisorosz falunak a nevét NIEDERLE, Národ. mapa 1903. c. művében tótúl *Solník*-nak, oroszúl Солник-nak mondja. Ebből való mai hivatalos tót *Soľník* neve (l. Nový miestopis Slovenska), amely tudatos csinálmány.

[6] Amely helynévnél nincs forrás idézve, ott mindenütt MIKL. Denkschr. XXIII, 236. lapról való az adat.

solilo 'salinae': na *solilahъ* uo.) | szlov. *Solíla* (plur. 'das Salzkammergut' PLET.) | horv. *Solina, Soline,* az SHS. királyság helységnévtára | tót *Solisko* Szepes m. NAGY LUD., Notitia Hung. I; tót *Solisko,* hegy neve Liptó m. LIPSZKY, Rep.; tót *Solisko* l. Nový miestopis Slovenska | ó-szerb *Solište* (vö. ó-szerb *solište* 'salinae' DAN. Rječ., szlov. *solíšče* 'das salzlager; das salzwerk, die saline' PLET.) | kisor. *Sołyna, Sołynka,* Galícia | horv. *Soljani,* az SHS. királyság helységnévtára | lengy. *Solka* | tót *Solné,* l. Nový miestopis Slovenska | cseh *Solnice,* SEDLÁČEK, Mistop. slov. hist. | magy. *Szolnice* <szlávból, falu Baranya m. LIPSZKY Rep.

S nem is valószínü, hogy a szláv *solь* 'só' köznévből *-nikъ* képzővel *Solьnikъ* nevű hely a multban is keletkezhetett volna. A szláv *solьnikъ* köznév ugyanis ott, ahol előfordul, aránylag újabb keletkezésű szó; különféle jelentései is minden egyes nyelvben önálló keletkezésre mutatnak, néhol meg a szó tudatos alkotás, neologizmus;

vö. 1. lengy. *solnik* 'der mit salz zu tun hat; der salzverkäufer; der salzinspektor, der salzschreiber' LINDE (adatok a XVII—XVIII. sz. óta, a régibb kifejezés *solarz*);

2. bolg. *solník* 'sótartó, salzgefäss' (népi eredetű) | szlov. *solník* 'salzbehälter in der küche, salzfass' (népi eredetű) PLET.;

3. cseh *solník* 'salzsieder' RANK, JUNGM. (tudatos neologizmus a XIX. sz.-ból);

4. szlov. *solník* 'salzstein, salzgrube' (tudatos neologizmus a XIX. sz. második feléből) PLET.

5. or. egyh. szláv *solьnikъ* 'Anthyllium, Salzkraut, Gänsefuss' MIKL. Lex. p. (adat 1704-ből); SREZN. Mat.-ban nincs), or. *sólьnikъ* 'Salicornia herbacea, Glaskraut' PAWL., MITRÁK | lengy. *solnik* 'Anthyllis, Salzkraut, Gänsefuss' LINDE (adatok a XVIII. sz. második feléből, nyilván oroszból könyv útján történt átvétel).

Magyar nyelvtörténeti szempontból még nagyobb hiba azt hirdetni, hogy a tiszamenti *Szolnok* városnak s vele az erdélyi *Szolnok* megyének a neve egy IX—X. sz.-i szláv *Solník* név átvétele. Ilyen gondolat annak, aki e név eredetéről a XI. és a XII. sz.-ban elmélkedett, s hozzá valamely szláv nyelvet ismert és beszélt is, eszébe sem juthatott. Nem pedig azért, mert ebben az időben *Szolnok* neve a magyarban *Szaunik* > *Szaunuk*-nak, majd ebből *Szounik* > *Szounuk*-nak hangzott, a név tehát nem *Szol-* kezdetű volt, s így a szláv *solь* 'só' szóval nem is kapcsolódhatott. Az idézett XI—XII. sz.-i alakokból később *Szónuk* ⌒ *Szolnuk* > *Szónok* ⌒ *Szolnok* fejlődött, s erre a fejlődésre vö. ó-magy. *bovdug, ovdonia*: mai magy. *boldog, oldania.*[1]

A tiszaparti *Szolnok* s így természetesen az erdélyi *Szolnok* megye név sem lehet a honfoglalás előtt vagy a honfoglalás körül keletkezett név. Nem döntő ugyan e megállapításnál, mindazonáltal megemlítem, hogy a tiszaparti *Szolnok*-ot a honfoglalással kapcsolatban sem Anonymus,

[1] SIMONYI: Nyr. XXXVI, 188.

sem más kútfő nem említi. Adataink is a helyre a XI. sz. második fele óta vannak;

vö. (tiszamenti Szolnokra): 1075/1217: in uia *zounuk* . . . ciuibus *zounuk* uillam urbanorum *zounuk* . . . . Juxta *Zounuk* KNAUZ, MonStrig. I, 57, 58 (az indexben hibásan *Zounouk*), PAULER, A m. n. tört. I² 405 | 1134 : Euzidinus Comes de *Saunic* KNAUZ i. m. I, 86 | 1166/1229: Fulcone *Saunikiensi* comite SMIČIKLAS, Cod. dipl. r. Croat. Dalm. Slav. II, 106 | 1193: Machario comite de *Zaunuk* FEJÉRPATAKY, III. Béla kir. okl. 31 | 1193: Machario comite de *Zaunuch* Orsz. Levéltár DC. 27. SZENTPÉTERY, Reg. 50 l. | 1194: Machario comite de *Zawnuch* KNAUZ i. m. I, 146 (indexben hibásan *Zawnich*) | 1213: de castro *Zounuc* VárReg. 148. §. | 1213: castri *Zounuc* uo. 253. §. | 1215: castri *Zounuc* uo. 182., 276. §§. | 1217: castri *Houmic* (recte: *Zounuc*) uo. 30. §. | 1219: castri *Zolnuc* uo. 7. §. | 1220: de prouincia *Zounuc* . . . . comprouincialibus *zounoc* uo. 26„ 107. §§. (nb.: 'castrum *Zounuk*' = Szolnok vára csak egy volt hazánkban, a tiszaparti[1]) | 1229: Dionisio . . . . magistro tawarnicorum et comite *Zounukiensi* PRT. I, 696² | 1234: castri de *Zonuc* PAULER i. m. I², 482 | 1380, 1429: *Zolnok* CSÁNKI I, 666 stb.

Az erdélyi *Szolnok* megye, miként föntebb megjegyeztem, PAULER szerint a XII. században keletkezett, s adataink reá csak a XII—XIII. sz. határáról vannak;

vö. (erdélyi Szolnok m.): 1213—1220. közti időből a VárReg.-ban a 'comitatus vagy comes de *Zounuk*, *Zounuch*' 22-szer, 'biloto regis de *Zounouc*' egyszer, 'comite de *Zolnuk*' egyszer (l. VárReg. 6. §) fordúl elő; ez adatok legtöbbje az erdélyi Szolnok megyére vonatkozik | 1206-tól 1340-ig ZIMMERMANN-WERNER, Urkb. I. köt. a megyének értelmezhető név: 'comitatus v. comes de *Zounuk*' négyszer, 'comes v. comitatus de *Zonuk*, *Zonuch*' alak 16-szor, 'de *Zolnuk*' pedig egyszer fordúl elő (l. 1325. okl.) | más adatokat l. PESTY, Az eltűnt régi vármegyék I, 107 s köv. lapokon (nb., egy-egy adatnál sokszor nehéz megmondani, hogy az erdélyi Szolnok megyéről van-e szó).

Az erdélyi *Szolnok* megye nevének megfejtésénél figyelembe kell venni,

a) hogy e megye a tiszaparti *Szolnok* megyénél később keletkezett,

b) hogy területén sohasem volt sem *Szolnok* nevű hely, sem pedig *Szolnok* nevű vár, amelytől nevét nyerhette volna.

Minthogy pedig kezdetben, tehát a XII. sz.-ban s azontúl is sokáig az erdélyi Szolnok megye területe a tiszaparti Szolnokkal egységes vármegyét alkotott, úgyhogy az erdélyi *Szolnok* föld a tiszaparti Szolnok megyének egy része volt,[3] azért szinte kétségtelen, hogy a tiszaparti *Szolnok* megye

[1] PESTY FRIGYES, Az eltűnt régi vármegyék I, 106.

[2] Több itt közölt adathoz JAKUBOVICH EMIL szivessége juttatott.

[3] PAULER, A m. n. tört. I², 482. — PESTY, Az eltűnt régi vármegyék I, 84, 94, 106.

neve tapadt a megye erdélyi részére is, s vált idővel az önállóvá lett megyének, illetőleg megyéknek is a nevévé.

S a kifejtettek után könnyebben tudjuk megfejteni a tiszaparti és a többi még nem tárgyalt *Szolnok* helynevet.

Tudvalevő, hogy XI—XIII. sz.-i emlékeinkben vannak férfiak, akiket magyarul *Szaunik* > *Szaunuk*, ebből *Szounik* > *Szounuk* s ebből *Szónok* ⌣ *Szolnok*-nak hívtak. Van ilyen nevű nemzetség is. A személy- és nemzetségnévre a következő adatokat gyűjtöttem össze:

a) Szent Gellért vértanúsága alkalmával (1046-ban) a dühöngő tömeg követelésére egy Murthmur nevű hajós csónakjában a Dunán kénytelen volt megölni egy comes-t, akihez egyébként a hála köteléke füzte; a comes-nek *Szaunik*, más emlékekben *Szounuk* > *Szónuk* > *Szónug* volt a neve;

vö. Pertz, MG. SS. XX, 803: Ad annum 1046: Principum etiam unus, *Zaunic* nomine, omnibus modis cruciatus ex hac luce migrauit | Bécsi Kép. Krón. ed. MFlor. II, 155—157: *Zonunc* comes (ɔ: *Zounuc*). . . *Zonuk* comes . . . . a comite *Zonuk* . . *Zonuk* comitem | Dubn. Krón. ed. MFlor. III, 61—63: *Zonuk* comes . . . *Zonuk* comes . . . . a comite *Zonuk* . . . . comitem *Zonuk* . . . . comitem *Zonug* | Vita S. Gerardi 19., 20. §§.: comes *Zonug* . . . . *Zonug* comes.

b) I. Géza királynak herceg korában egyik tanácsadója, aki Salamon királyhoz hajlott, *Szounuk* volt;

vö. Bécsi Kép. Krón. ed. MFlor. II, 179: „erant ibi consiliarii et ipsius ducis traditores Petrud scilicet, *Zounuk* et Bykas".

c) Más *Szounuk* stb. nevű emberek a XI—XIII. sz.-ból;

1095/XIII. sz.: pastor *Zolnic*, a bakonybéli apátságé, l. PRT. VIII, 270 és OklSz. *hazug* a. | 1111: comitum vero: . . . Sauli, *Saunici*, Ugarini, Smičiklas, CodDipl. II, 22 (uő. 1111: *Saunicus*, Smičiklas II, 24) | 1213: *Zounuc*, közrenden lévő ember, VárReg. 267. §. | 1221: hospitem *Zounuc* de villa Voda, közrenden lévő ember, uo. 95. §. | 1226: *Zounuc*, egyházi férfiú, uo. 339. §. | 1234: per pristaldum nomine *Zonuk* de Vigman, PRT. I, 735 | stb.

d) Nemzetségnév a XIII. sz.-ban (l. Karácsonyi, M. nemzetségek III, 1: 73—75);

vö. 1264/1337: Paznanus Comes de genere *Zolnuk* ÁrpUj Okm. VIII, 115 | 1281: viri nobilis Petri filij *Zonuk* de genere *Zounuk* ÁrpUj Okm. XII, 332; l. még Kovács, Ind. *Zounug*, *Zonuch* a.

Az idézett adatok bizonyítják, hogy a magy. *Szaunik* > *Szounuk* > *Szónok* ⌣ *Szolnok* mind a főrenden, mind pedig a közrenden lévők közt sűrű használatú személynév volt a XI—XIII. sz.-ban, épp azért igen korán helynévvé is válhatott. A tiszaparti *Szolnok* város pl. valamelyik XI. századi előkelő magyar *Szaunik* nevét őrzi. Kétségtelen, hogy valamennyi *Szolnok* nevű helyünk egy-egy *Szaunik* > *Szounuk* nevű ember-

től kapta nevét, s a szláv *solъ* 'só' szóval egyiknek sincs semmilyen összefüggése. *Szolnok* helyneveink a következők:

1. *Szolnok* a Tisza partján, nevéből az erdélyi *Szolnok* l. föl-jebb (a XVI. sz.-ban szerbül *Sonluk* volt a neve, a magy.-ból, l. Dan. Rječ. *Sonьluk*ъ);

2. *Szolnok* [Lipszky, Rep.; adatok a XV. sz.-ból, l. Csánki I, 218; alakv.: *Szólnok* Lexicon 1772.; gör. kath. magyar—kisorosz falu, l. Lexicon 1772., Balogh, A népfajok 521] Abaúj-Torna m.;

3. *Szolnok* régen; később és ma *Szolnocska*, egyszerejtéssel *Szolnokocská*ból [Lipszky, Rep.; adatok a XIV. sz. óta, l. Csánki I, 363; alakv.: *Szónuk* vö. 1369-ből: *Zonuk* Csánki i. h.; *Szolnuk* vö. 1400: *Zolnuk* uo.; *Szólnocska* Nagy Lud., Not. Hung. I, 450; magyar falu Lexicon 1772., Balogh, A népfajok 564] Zemplén m.;

4. *Szolnok* [Lipszky, Rep.; első adat 1374-ből: *Zolnuk* Csánki I, 527] puszta Szabolcs m.;

5. *Szolnok* [Lipszky, Rep.; adatok a XV. sz.-tól Csánki III, 687; német lakosságú falu, ném. neve *Zaneg, Zanig, Zaining* Lipszky, Rep., Lexicon 1772., EPhK. IV, 596 a magyarból] Moson m.;

6. *Szolnok* [adatok a XV. sz. óta, l. Csánki II, 254; mai szerb és horvát neve *Solnok* olv. *Szolnok* l. az SHS. királyság helységnévtárát] puszta Szerém m. Putinci-Ruma vidékén.[1]

Ezek után arra a kérdésre kell felelnünk, milyen eredetű a magy. *Szaunik* > *Szounuk* > *Szónok* ⌣ *Szolnok* szn.

A szlávságban hasztalan keresünk olyan tulajdonnevet, amelyből az ó-magy. *Szaunik* > *Szounuk* > *Szónuk* ⌣ *Szolnok* magyarázható volna. A magyar személynév t. i. vagy egy szláv **Savьnikъ*, vagy pedig ugyancsak szláv **Stavьnikъ* szn. átvétele lehetne. A rendelkezésünkre álló forrásokból (l. Moroškin Slavj. imenoslov; Tupikov, Slovarj drevnerusskich ličn. substv. imjon; Mikl. Denkschr. X, 308, 314, XIV, 56, 60, XXIII, 230, 238; Friedrich, Cod. ep. et dipl. r. Boh. I, Sedlaček, Mistopisný slov. hist.) sem szláv **Savьnikъ*, sem pedig „*Stavьnikъ* tulajdonnevet kimutatni nem tudunk.[2] Bármennyire nehéz is elhinni — hiszen az ó-magy. *Szaunik* szn.-nek *-nik* a vége, s a *-nik* szóvég rendesen szláv eredetre utal —, mind-azonáltal valószínűtlen, hogy az ó-magy. *Szaunik* szláv eredetü lehetne.

A szóvégi *-nik* miatt lehet egy-egy magyar név török, sőt hitem szerint magyar eredetű is. Az egerszalóki határban a XIV. sz.-ban egy birtoknak *Becsenükfëldë* a neve (írva

[1] A Nový miestopis Slovenska c. helységnévtár szerint van Pozsony m.-ben Pudmeric táján egy puszta, amelyet tótul „Pusta *Solnická*'-nak hívnak. E pusztát az osztrák-magyar katonai térkép *Silnicky major*-nak nevezi, a régibb térképeken (Lipszky, Mappa gen., Görög—Márton, Magy. Átlás) pedig nincsen rajta a név.

[2] Szláv *stavьnikъ* köznév van, de belőle tn. nincs, vö. lengy. *stawnik* 'der spannreif der böttcher' Linde | cseh *stavník* 'spannreif; weber' (ez utóbbi neologizmus lesz) Rank | szlov. *stávnik* 'der spannreif der böttcher; der baukünstler' (neologizmus) Plet. | or. *stávnik* 'falap, asztal, szekrény (nagy szent kép alatt)'; *stavník* 'nagy templomi gyertya, — gyertyatartó' Mitrák.

többször *Bechenuk felde* l. MNy. XII, 285). Ez a magy. *Becsenük* egy magy. *Becsenük* szn. mása, amely *Becsenek* alakban is előfordúl, Gombocz Zoltán pedig kimutatta, hogy a besenyők török neve *Beče*, továbbképezve *Bečene* és *Bečenek* volt (l. MNy. XII, 281—285). E népnév van a fenti magyar személynévben, amelynek ó-magy. alakja **Becsenik* > *Becsenük*. Ugyancsak Gombocz állapítja meg, hogy a hún-bolgár *Irnäk*, *Irnik* szn. a tör *ir* 'férfi, férj, hős' köznév *-nik -näk* kicsinyítő képzővel alakult származéka (l. MNy. XXI, 12).

A tör. *-nek*, *nik* képző melléknevekből is alkot főneveket (l. Bálint, Kazáni tat. nyelvtan. II, 29), vö. *ozon* 'hosszú': *ozon-nik* 'hosszuság', *isän* 'egészséges': *isännek* 'egészség' stb. Van már most a törökben *saw* 'tiszta' és *saw* 'egészséges' melléknév (l. Radl. IV, 424, 425). Elméletileg tehát lehetséges volna török *sawnik* főnevet alkotni s erről feltenni, hogy e *sawnik* főnév a törökben szn.-vé lett s ez került a magyarba. Minthogy azonban ilyen török szn.-et kimutatni nem tudunk, azért az ó-magy. *Szaunik* török eredete is kevésbbé valószínű. Ellene szól más körülmény is. A régi magy. szn.-ek közt vannak olyan képzett szn.-ek is, amelyek az ó-magy. *Szaunik* > *Szounuk*-kal egy tőből fakadtaknak látszanak; ilyen ó-magy. szn.-ek:

1217-ből: Reliqui uero *Zoud* Simeon Micahel vnucha cum eorum successoribus exequias faciant l. OklSz. *szó* a. (a biharmegyei *Szoód* > *Szód* Lipszky, Rep. idetartozik? Csánkiban a hely nincs megemlítve) | VárReg. 169. §: 1213-ból: pristaldo *Zousa*.

E két szn. közül *Szoud* a magy. *-d*, *Szousa* pedig a magy. *-sa* kicsinyítő képzővel (e képzőre vö. uo. VárReg. 169. §: *Fehersa* 'Fehérsa') alakult egy **Szou-* kezdetű névből, melynek régibb magyar alakja kétségtelenül **Szau-* volt (vö. az ó-magy. *au* > *ou* > mai magy. *ó*-ra Gombocz, Magy. tört. nyelvt. II. Hangtan II² 57). Minthogy pedig a magyarban van *-n* kicsinyítő képző is, meg *-k* kicsinyítő képző is, azért valószínű, hogy az ó-magy. *Szaunik*-ban levő *-nik* *-n+k*-ból alakult képzőbokor. S csakugyan a régi nyelvben találunk olyan kétségtelen példát, amelyben a *-nik* magyar eredetű kicsinyítő képzőbokor. Alsófehér megyében, Balázsfalvától délre van egy oláh falu, amelyet magyarúl *Kiskerék*-nek hívnak. Ennek a falunak a XIV—XV. sz.-ban, s lehet, később is, meg korábban is *Keréknük* és *Kerékněk* volt a neve;

vö. 1302-ből: de villis eorundem videlicet de *Kerechnuk* et de Chergoud . . . de villis *Kerecnuk* et Chergoud . . . Ugyanez oklevél hátlapján XV. sz.-i írással: Super decima *Kerechnek* et Cherged l. Zimmermann—Werner, Urkb. I, 224 és index.

Hogy pedig *Kiskerék* régi *Keréknük* > *Kerékněk* nevében a *-nük* > *-něk* kicsinyítő képzőbokor, azt mai *Kiskerék* nevén kívül az is bizonyítja, hogy a nem messze fekvő mai *Oláh-*

bogát községnek *Nagykerék* volt a neve, s ez a név LIPSZKY, Rep.-a szerint még a XIX. sz. elején is ismert és használt volt. A régi magy. *Keréknük* > *Kerékněk*, mai magy. *Kiskerék* kétségtelen bizonyíték, hogy a magyarban volt magyar eredetű *-nik* > *-nük* s *-nuk* > *-nök* (*e*)⌣ *-nok* kicsinyítő képzőbokor is. A magy. *-k* kicsinyítő előtt mint tőséghangzó állhat a régi nyelvben *-i* is. Ennek bizonyítéka a *Keréknük*-beli *-nük* *-ü*-je. Azután bizonyítéka az ó-magy. *Veinik* szn., melyből a mai *Vének* község neve való (Győr m., CSÁNKI III, 562). Az ó-magy. *Veinik* szn.-et régebben szláv eredetűnek tartottam (l. GOMBOCZ, Magy. tört. nyelvtan II. Hangtan II[2] 57), azonban ma úgy látom, hogy hangtani okokból csakis a magy. *vén* 'alt' melléknévből lett *Vén* (alakv. *Vein* l. OklSz.) szn. kicsinyített alakja lehet. Mindebből pedig az következik, hogy az ó-magy. *Szaunik* > *Szounuk* magyar eredetű személynév, és belőle valók a mai magy. *Szolnok* helyek nevei. Kétségtelen, hogy a magyar személynévben eredetileg az *-l*-hang nem volt meg; ez az *-l-* csak később az *-ou-* kettőshangzó *u* kapcsoló eleme helyett fejlődött, amint az más szavainkban is megtörtént.[1] Épen azért kétségtelen az is, hogy a szláv *solъ* 'só' szóval e szn.-nek semmiféle etimológiai összefüggése sem lehet.

*

E fejtegetés után csupán a következők megállapítására szorítkozom:

a) A XIX. sz.-ban *Szolnok* nevének vélt szláv eredete alapján a történettudomány a sószállításra vonatkozólag egy nagy mesét gondolt ki, amelynek semmi alapja sincs.

b) ANONYMUS, aki pontosan megmondja, hogy *Surungrad* = *Csongrád* am. 'fekete vár', valamelyest csak tudhatott „szlávúl" is.

c) Az ANONYMUS Gestájában található tulajdonnevek legnagyobb része nem szláv eredetű, hanem vagy eredeti magyar vagy pedig török.

MELICH JÁNOS.

Nasalisatiós jelenségek a szamosháti nyelvjárásban.

Ismert dolog, hogy a magánhangzó hangszínét a környező mássalhangzók kisebb-nagyobb mértékben módosíthatják. Ez asszimilációs jelenségek között legfeltűnőbb az orrhangú mássalhangzók befolyása az érintkező magánhangzókra.

BALASSA JÓZSEF fonétikájában szűkre korlátozza az orrhangzók használatát nyelvünkben, midőn csak egyes nyelvjárások egyes helyein, községeiben való használatát ismeri el,

[1] Azt, hogy a magy. *Szolnok* *l*-je szervetlen mássalhangzó, melynek etimológiai szempontból értéke nincs, említi már KRÄUTER FERENC: MNy. X, 121.